

Globalna kršćanska misija i povratak Efrajima

Neke egzegetske mogućnosti za tumačenje Rimljanima 11, 25-26

Irena Petrović*

irena.bolan@gmail.com

Ksenija Magda**

ksenija.magda@tfmvi.hr

<https://doi.org/10.31192/np.16.2.6>

UDK: 27-248.42

27-273

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno: 23. veljače 2018.

Prihvaćeno: 11. travnja 2018.

Tema ovog rada je razmišljanje o pitanju što za Pavla znači očekivanje u Poslanici Rimljanima 11, 26 da će »sav Izrael biti spašen« i na koji način to spasenje može ovisiti o prethodnom ulasku »punog broja pogana«. Povezujući blagoslov, koji je Efrajim, Josipov sin iz braka sa strankinjom, primio od svog djeda Izraela, s poviješću naroda Izraela i njegova Saveza s Bogom, te s nekim eshatološkim proroštvima o povratku naroda, može se zaključiti da kontekstualizacijom proročkih tekstova u vlastiti kontekst, Pavao svoju misiju poganima možda vidi kao službu izgubljenim Izraelovim plemenima. Oni su sada »veliko mnoštvo« stopljeno s narodima i tek »povratkom naroda« koji se događa njihovom evangelizacijom, »sav se Izrael spašava«.

Ključne riječi: Poslanica Rimljanima, Savez, obnova, povratak Izraela, Izrael, pogani.

Uvod¹

Izrael je opet u žarištu svjetske politike i kad je tako, intenziviraju se pitanja u svezi Izraela i kod kršćana koji promišljaju o Svetome pismu. Uglavnom tu postoje dva pristupa: Ili je Izrael dovršetak povijesti, a Crkva tek neki ustupak »poganima«, ili pak je Crkva nadomjestila Izrael u Božjem planu spasenja jer

* Irena Petrović, mag. teol., Sveučilišni centar za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik«, Ivana Lucića 1a, HR-10000 Zagreb.

**Doc. dr. sc. Ksenija Magda, Sveučilišni centar za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik« Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lucića 1a, HR-1000 Zagreb.

¹ Ovaj je rad baziran na diplomskom radu Irene Petrović branjenom 2016. godine na Sveučilišnom centru za protestantsku teologiju »Matija Vlačić Ilirik« Sveučilišta u Zagrebu, te je ovdje skraćen i dorađen uz pomoć mentorice, doc. dr. sc. Ksenije Magde, bibličara na istoj ustanovi.

je Izrael bio nevjeran. Tumačenja, dakako, ne stvaraju samo napete odnose između Židova i kršćana, nego često i među kršćanima samima. I to nije nov problem. U ovom radu pokušavamo egzegetski i kroz intertekstualnost s nekim starozavjetnim tekstovima koje Pavao izravno i posredno koristi u svojoj diskusiji, dokučiti koji je po tome pitanju mogao biti stav takozvanog »apostola pogana« (Rim 11, 13), te kako je on taj stav teološki branio.

Želimo predložiti da Pavao spas svega Izraela vidi usko vezanim uz spasenje pogana, moguće i zato što smatra da je misija poganima zapravo ujedno i misija deseterim izgubljenim plemenima Izraelovim, tj. ona izravno utječe na spas svega Izraela.² Ova se teza donekle nadovezuje na onu, koju je u pedesetima prošloga stoljeća postavio Johannes Munck,³ gdje je Munck, spasavajući sam vlastoručno Rimljanima 9-11 iz stoljetne zabačenosti luteranskog proučavanja Poslanice Rimljanima – kako je to fantastično primijetio Terrence Donaldson u *Paul and the Gentiles* – postavio sasvim nove parametre proučavanja te poslanice. Munck je Pavla vidio – doduše malo neuravnoteženoga – kao proroka Izraelu, a njegovo evangeliziranje nežidova »sve do kraja zemlje« samo kao sredstvo za inauguraciju židovske eshatologije.

U ovome radu predlažemo modifikaciju teze: Pavao nije neuravnotežen niti pogane smatra sredstvom za spas Izraela, nego, prema obećanju i Savezu s Abrahamom, a kasnije i s Jakovom, evangelizaciju pogana moguće vidi i kao službu na potpunom eshatološkom povratku svega Izraela koji je po Božjem planu spasenja svih ljudi, pomiješan s neznabošcima. U tome smislu Pavao ne bi težio za povratkom tjelesnoga Izraela, nego bi bio na tragu Manašeova i Efrajimova blagoslova u Postanku: »U mnoštva se mnogobrojna po zemlji razmnožili« i: »Mlađi brat... bit će veći... i njegovo će potomstvo biti mnoštvo« (Post

² Kao i o svemu u Poslanici Rimljanima, o Pavlovoj se motivaciji za evangelizaciju pogana mnogo raspravljalo i nudilo se više različitih, manje ili više prihvatljivih prijedloga – od onoga luteranske teologije da se Pavao odriče svojega židovstva jer smatra da su s Kristom nestala djela zakona i stara religija, do onoga da on u stvari Isusovo djelo smatra nepotpunim, pa da ga dovršava. Ovdje je zbog prostora nemoguće napraviti presjek tih mišljenja, kojih se dio možda najbolje vidi u: Karl P. DONFRIED, *The Romans Debate*, Peabody, Hendrickson, 1977, za starije prijedloge, a neki noviji u: Ksenija MAGDA, *Paul's Territoriality and Mission Strategy*, Tübingen, Mohr – Siebeck, 2009, 3-21. Ovaj rad pokušava predstaviti i ponegdje dopuniti samo zanimljivu intertekstualnost između jezika Efrajimova blagoslova i Pavlove diskusije o sudbini Izraela u Rim 9-11, o kojoj se dosad nije pisalo u Hrvatskoj, a koja je moguće plodno tlo za dalje razmišljanje o Pavlovoj misijskoj motivaciji i međudodnosu svih naroda.

Isto tako valja istaći da iako se gdjegod i dugo barata frazom da je Poslanica Rimljanima Pavlov *compendium doctrinae* (Melanchton) i da se primarno bavi teologijom (tj. pitanjem Božje pravednosti), mi ovdje polazimo od Pavlove misiologije i smatramo u načelu da su i teološka pitanja u poslanici određena povodom, tj. Pavao ne piše primarno da bi filozofirao o teološkim problemima, nego je teologija misiološki određena. Smatramo da je to i paradigma koju sve više preuzima ekumensko područje proučavanja Pavlove teologije.

³ Johannes MUNCK, *Paul and Salvation of Mankind*, Louisville, John Knox, 1959; njemački: *Paulus und die Heilsgeschichte*, 1954.

48, 16.19), kako je to predložio Jason A. Staples,⁴ a u ovom se članku doraduje i afirmira. Rimljanima 9-11 i proročki tekstovi koje Pavao ondje koristi jeka su, čini se, upravo ovoga blagoslova.

S druge strane, kad Židovi druge narode smatraju jednostavno *narodima* ili *mnoštvom*, oni i ne razmišljajući to smatraju pogrdnim, ne uviđajući da upravo u tom kao poganskom prezrenome, ipak prvenstveno počiva riječ blagoslova, i to kako Izraelu, tako i svim ostalim narodima. Efrajim, mlađi brat, bez ikakva prava na nasljedstvo, i još stranac po majci, otac je toga velikog mnoštva koje se razasulo po svoj zemlji. Od najranijih dana Bog je tako po Izraelu nakanio blagosloviti sve narode.

Pavao promatra iznenađenje koje je Bog priredio Židovima u povijesnom trenutku Kristove smrti i uskrsnuća. Prvostoljetnim Židovima koji su povjerovali u Isusa Mesiju, počeli su se, i to u velikom broju, pridruživati i pogani. U trenutku pisanja Poslanice Rimljanima, broj se takvih pojedinaca povećavao, kao i broj Židova koji Isusa nisu prepoznali kao svojega obećanoga Mesiju. U već ustaljenoj povijesti spasenja trebalo je za pogane koji bi tu povijest dijelili sa Židovima, pronaći objašnjenje i mjesto. To je pitanje bilo prevažno za vjernike iz židovstva.

Pavao, »apostol pogana«, koji je svoj život posvetio opravdanju pojava pogana u povijesti spasenja, našao je opravdanje vraćajući se natrag u svetu povijest. Kao rabin, učenik Gamalielov, poznavao je povijest Saveza, poznavao je Izraelovu povijest, proročanstva o Mesiji i o Danu Gospodnjem. Zato je s punim pouzdanjem na temelju književnih i povijesnih činjenica mogao objaviti »tajnu«. Povezivanjem sadašnjosti s prošlošću Božjega saveza, Pavao može vidjeti vezu Božjeg prvoga Saveza s njegovim narodom i Novoga saveza obećanoga po prorocima, a ostvarenoga Isusovim dolaskom.

1. Kontekst u kojem Pavao piše Poslanicu Rimljanima

Odgovoriti kome Pavao piše Poslanicu Rimljanima i zašto, ujedno je i lako i teško. S jedne strane, lako je, jer su adresati i autor izrijekom navedeni, a sama poslanica se za tako star spis može bolje od drugih Pavlovihi poslanica prilično točno datirati u 57. ili 58. godinu prvoga stoljeća, kada Pavao djeluje u Korintu. Pavao očito piše vjernicima u Rimu, iako nismo sasvim sigurni zašto bi ih, ako su već vjernici, trebao »evangelizirati« (Rim 1, 15).

Poslanicu Rimljanima, prema podacima iz drugih njegovih tekstova i naravno prema Djelima apostolskim, Pavao je napisao u važnoj prijelaznoj fazi

⁴ Jason A. STAPLES, What Do the Gentiles Have to Do with 'All Israel'? A Fresh Look at Romans 11:25-27, *Journal of Biblical Literature*, 130 (2011) 2, 371-390.

svojega misionarskog djelovanja.⁵ Prema Djelima 20, 3-6, poslanica je napisana krajem trećeg misionarskog putovanja, kada se Pavao, u pratnji predstavnika crkava koje je osnovao, spremao vratiti u Jeruzalem.⁶ Pavao je tada, prije povratka u Jeruzalem, u Grčkoj proveo tri mjeseca. Boraveći u Korintu, pisao je Rimljanima s očitom namjerom da ih konačno posjeti.

Manje je jasno zašto Pavao piše Rimljanima, ali je prevažno za naše istraživanje baviti se mogućim odgovorima na to pitanje. Rim je do kraja prvoga stoljeća prije Krista imao velik broj židovskih stanovnika.⁷ Prema Svetoniju, Židovi su iz Rima protjerani Klaudijevim ediktom zbog nereda koje su navodno izazivali zbog prepirki oko »Kresta«.⁸ Većina se znanstvenika slaže da je Krest iskrivljena grčka riječ *Christos*, a da se situacija vjerojatno odnosi na sporove unutar židovske zajednice i oko tvrdnji da je upravo Isus židovski Mesija.

U Djelima apostolskim 18, 2 Luka napominje da su i Akvila i Priscila, Židovi, kršćani iz Rima, došli iz Italije u Korint, upravo jer je Klaudije naredio da svi Židovi napuste Rim. Naime, Židovi poput Priscile i Akvile, mogli su već za vrijeme Pedesetnice u Jeruzalemu, gdje su se zatekli kao »pridošlice Rimljani i Židovi i požidovljenici« (Dj 2, 10), primiti vjeru u Isusa Mesiju. Moguće je da su oni i drugi Židovi već tako rano svoju vjeru u Krista ponijeli u Rim, a svoja su okupljališta prirodno nastavili imati u židovskim sinagogama, pa i kao kršćani.⁹ U Rimljanima 16, 3 ponovno se ovaj bračni par vidi u Rimu. Očito su se nakon Klaudijeve smrti, 54. godine, smjeli vratiti. Može se pretpostaviti da su pogani, kao »požidovljenici« ili samo simpatizeri zainteresirani za judaizam, bili prvi članovi sinagoge zajedno sa židovskim kršćanima i Židovima koji nisu vjerovali u Krista. Prema tome, Dodd zaključuje da je zajednica kojoj Pavao šalje Poslancu Rimljanima sastavljena od Židova i pogana, a svi vjeruju da je Isus Mesija,¹⁰ a koji svoje mjesto okupljanja imaju u brojnim rimskim sinagogama.

Ako je Pavao pisao tako kulturološki miješanoj publici, lako je pretpostaviti da se na pojedinim mjestima u poslanici više okreće pojedinačnim skupinama unutar rimske zajednice. Moguće je važno primijetiti da je logično očekivati i da Pavao povremeno adresira i Židove koji ne vjeruju u Isusa, a koji su ponekad dio sinagoge u kojoj su članovi i židovski kršćani.

Poslanica Rimljanima tako postaje zanimljiv retorički materijal u kome Pavao gotovo stalno mijenja adresate – od općih uputa upućenih svima, pa do po-

⁵ Usp. William HALLER, *The Rise of Puritanism*, Philadelphia, University of Pennsylvania, 1972, 87.

⁶ Usp. Frederick Fyvie BRUCE, *The Epistle of Paul to the Romans. An Introduction and Commentary*. Tyndale New Testament Commentaries, Leicester, Inter-Varsity Press, 1983, 186.

⁷ Usp. Harry LEON, *The Jews of Ancient Rome*. Peabody, Hendrickson, 1994, 135-6.

⁸ Usp. John Carew ROLFE, *Seutonius*, 2 sv., Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1939; Suetonius, *Claudius*, XXV, 4; http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Claudius*.html (23.02.2018).

⁹ Usp. Peter LAMPE, *From Paul to Valentinus. Christians at Rome in the First Two Centuries*, Minneapolis, Fortress, 2003, 11-12.

¹⁰ Usp. Charles Harold DODD, *The Epistle of Paul to the Romans*, London, Collins, 1959, 26.

ruka pojedinačnim skupinama unutar cjeline. Zato je važno ne samo postaviti pitanje kome se Pavao obraća u Rimljanima 9-11, a i specifično u Rimljanima 11, 25, nego i odrediti retoričku situaciju u širem i užem kontekstu.

2. *Μυστήριον o spasenju sveg Izraela kao motiv pisanja*

Poslanica Rimljanima nije sustavna teologija, nego kao i sve Pavlove poslanice pismo napisano u posebnim okolnostima i s određenom nakanom. Dakako, poruka Poslanice Rimljanima može se čitati kao bezvremenska uputa za život vjernicima. Ipak, mora se cijeniti povijesni kontekst u kojemu je ona napisana, ako se želi razumjeti što je autor zaista napisao, i ne oslanjati se – kako Pavao sam upozorava »na svoje vlastito mišljenje« (Rim 11, 25).

Već je na kraju 19. st. F. C. Baur, idući protiv struje pukog doktrinarnog čitanja tipičnog za njegovo doba, upozorio da je i ova poslanica dokument s povodom, a da je povod utemeljen u Pavlovoj misiji.¹¹ Pavao je na putu za Španjolsku, jer je »dovršio evanđelje« (Rim 15, 19) sve do Ilirika, a sad se uputio, vjerojatno, na »kraj zemlje«, kako su nazivali Španjolsku. U gotovo dvadesetak godina misionarskoga djelovanja, Pavao je podigao brojne crkve u istočnom Sredozemlju. Već je ranije spomenuto da se Pavao sa starješinama tih crkava pripremao otići u Jeruzalem, ne bi li izliječio najozbiljnije društveno-teološke podjele u ranoj crkvi – odnos između vjernika Židova i vjernika pogana, ali i dokazao vlastitu vjernost svom narodu.¹² Taj je put bio težak i završio je Pavlovim hapšenjem i deportacijom u Rim (Djela 21, 27-40; 27, 1). Može se pretpostaviti da su rimske sinagoge u bliskoj vezi s Jeruzalemom i da je Pavao očekivao ako njegova stvar prođe u Jeruzalemu, lakše će proći i u Rimu, tj. bit će mu dodatni argument u pokušaju liječenja odnosa između pojedinih skupina unutar rimske zajednice.¹³

Na neki je način i on sam zbog svoje misije poganima postao kamenom spoticanja i razjedinjenja. Pavao je upoznat sa situacijom (Rim 1, 8; 7, 1; 11, 13; 14-15) vjerojatno i zbog brojnih svojih prijatelja i poznanika ondje (Rim 16, 3-16). Također, borba sa Židovima u Galaciji i Korintu, Pavlu je donijela etiketu protivnika Zakona i Židova. Slika takvoga Pavla vjerojatno je stigla i u Rim (Rim 3, 8), pa Pavao, da bi predstavio svoju misijsku namisao rimskoj zajednici, mora srušiti takvu sliku o sebi.¹⁴ Pavao je suočen sa Židovima koji su još uvijek vezani za Zakon s jedne i s vjernicima poganima koji su, slijedeći

¹¹ Usp. Ferdinand Christian BAUR, Über Zweck und Veranlassung des Römerbriefs und die damit zusammenhängenden Verhältnisse der römischen Gemeinde. Eine historisch-kritische Untersuchung, *Tübinger Zeitschrift für Theologie*, (1836) 59-178.

¹² Usp. Douglas MOO, *The Epistle to the Romans. The New International Commentary on the New Testament*, Illinois, Eerdmans, 1996, 570.

¹³ Usp. Marinko VIDOVIĆ, *Pavlovski spisi*, Split, Crkva u svijetu, 2007, 161-162.

¹⁴ Usp. Alfred WIKENHAUSER, Josef SCHMID, *Einleitung in das Neue Testament*, Freiburg, Herder, 1973, 450-452.

Pavlovu misiju, bili protivnici Zakona (Rim 14, 1-15, 30) s druge strane. On s jedne strane kritizira Židove zbog Zakona i elitističkog isticanja vlastite nacije, jer jedino milost Božja spašava grešnike (Rim 1-8), dok se s druge strane bori protiv arogancije navodnog novog Izraela, koji kratkovidno vjeruje da je Bog odbacio svoj izabrani narod. Tako je širi kontekst našeg retka, Rimljanima 9-11, primarno Pavlov zahtjev da Bog ne može biti nevjeran samome sebi. Savez s Izraelom funkcionira zbog Boga, a ne zbog vjernosti naroda. Posredno, kako ističe Moo, Pavao na temelju Pisma i objašnjava zašto u trenutku pisanja pogani lakše primaju vjeru, dok se Židovi protive Kristu.¹⁵

Poslanica Rimljanima se bavi s oba ova povoda pisanja. Nakon što je objasnio da se nikako ne može tvrditi da je Bog odbacio Židove jer i njihovo spasenje ovisi o Božjoj milosti, a ne o zaslugama (11, 1-16), Pavao vidi, kao i često u povijesti Izraela, da se i ovdje još jednom povijest spasenja odvija po vjernome Ostatku, a sve s namjerom da bi odbijanje većine Židova otvorilo priliku za pogane. S druge strane, milost koja se sad iskazuje poganima treba utjecati na Židove kroz motiv ljubomora (11, 14). Tu međuovisnost, o kojoj će biti još mnogo riječi u nastavku poslanice, Pavao naziva »tajnom«, koju im on treba otkriti da ne bi bili »sami sebi mudri« (11, 25).¹⁶

Grčka riječ *mystērion* javlja se samo jednom u sinoptičkim evanđeljima (Mk 4, 11), a u Ivanovu evanđelju nikada. Pavao koristi taj termin čak dvadeset i jedan puta (npr. Rim 16, 25; 1. Kor 2, 1; Ef 1, 9; Kol 2, 2; Ef 3, 3; Kol 1, 26), a on se uvijek se odnosi na nešto što je po svojoj prirodi tajna, ali sada otkriveno.¹⁷ Pavao u Poslanici Rimljanima 11, 25 jasno ističe da je *mystērion* to da je »djelomično otvrdnuće snašlo Izraela dok punina pogana ne uđe«. On, kako izričito naglašava Coppens, tu istinu predstavlja kao *mystērion*, koji se u Pavlovim objašnjenjima sada otkriva svima.¹⁸

3. Povijest saveza: maslina i njezine grane

Zanimljivo, Rimljanima 11 – dakle središte diskusije o Izraelu – izravno adresira pogane: »A sad govorim vama, poganima, ukoliko sam ja apostol pogana...« i proziva ih zbog nerazumijevanja povijesti spasenja. Njihovo razmetanje nad Židovima rezultat je pogrešnog razumijevanja Pavlove teologije jednakosti, te opservacije uspjeha njegove misije na terenu, a Burns čak misli i pogrešnog

¹⁵ Usp. Moo, *Romans...*, 18-21.

¹⁶ Tako i Vidović, *mysterion* razumije kao »tvrdnju o konačnom spasenju Izraelovu« (Vidović, *Pavloski spisi...*, 179 i 181).

¹⁷ Usp. Raymond Edward BROWN, *The Semitic Background of the Term 'Mystery' in the New Testament*, Philadelphia, Fortress, 1968, 56.

¹⁸ Usp. Bradley COPPENS, »Mystery« in the Theology of Saint Paul and Its Parallels at Qumran, u: Michael O. Wise, Martin G. Abegg Jr. (ur.), *Paul and the Dead Sea Scrolls*, New York, Crossroad, 1990, 132-158.

tumačenja pojedinih biblijskih tekstova. Nežidovi, kršćani zaključili su da je stupanj u kojem su sad, nakon dolaska Mesije, vrata spasenja otvorena za pogane, značio je zatvaranje vrata spasenja Židova zbog njihove nevjere.¹⁹ Pavao smatra nužnim da to ispravi.

Radi toga iznosi prispodobu o maslini kao tajnu koju potom razotkriva, kao što je i Isus činio sa svojim parabolama. I slikom i otkrivanjem tajne, Pavlov je cilj ugušiti natezanja među vjernicima poganima i Židovima, koja su, kako napominje Fee, razumljiv plod, na prvi pogled neobjašnjivog, zaokreta povijesti spasenja koji se dogodio.²⁰ Dakako, ovo nije Pavlova slika, jer su maslina, vinograd ili vrt česte slike za Božji narod u Starome zavjetu. Radi ispravnog razumijevanja Pavlove tvrdnje da će se usprkos svemu »sav Izrael spasiti« (Rim 11, 26), vrijedno je podsjetiti se kako je prema biblijskim izvještajima i povijesnim činjenicama tekla povijest spasenja, a ona je zapravo povijest Izraelova saveza s Bogom.

3.1. *Efrajim i Božji savez s Izraelom*

Arheološka otkrića na području Mezopotamije na glinenim pločicama daju trag za razumijevanje saveza između moćnih vladara i poraženih vazala. Svaki savez reguliran je ugovorima od tri dijela: 1. uvod o dobročinstvima vladara (govori o dobroti vladara i podsjeća na prijašnja dobročinstva okolnim narodima); 2. zahtjev za vjernost vazala; 3. blagoslovi za vjernosti i posljedice za nevjernost savezu, odnosno ugovorenim stavkama.²¹ Božji savez s Izraelom na Sinaju služi se istim uzorkom. Međutim, Sinaj (Izl 19-20) se ne može gledati i kao početak Božjega saveza s Izraelom, nego samo kao njegova potvrda u trenu uspostavljanja naroda. Već je prije na sličan način Bog sklapao savez s Izraelovim praocima, Abrahamom (Post 17) i potvrdio ga Jakovu, koga i naziva Izrael (Post 35, 9-15).

U tome je smislu zanimljivo zapaziti poznatu priču u Postanku 37-47 u kojoj Jakov savez s Bogom blagoslovom predaje na svoje potomke. Priča počinje tako što su Jakovljevi sinovi svoga brata Josipa prodali u Egipat, gdje je kao rob proveo sedamnaest teških godina u različitim nedaćama. Ipak je zbog svoje vjernosti Bogu uzdignut do mjesta odmah uz faraona, i to baš u vrijeme kada je u Egiptu, ali i po cijelome svijetu najavljena velika glad. Budući da su, Josipovim duhovnim uviđajem, Egipćani kroz sedam rodni godina napunili svoje i mnogobrojne nove žitnice čiju je izgradnju naredio Josip, okolni su narodi dolazili

¹⁹ Usp. J. Lanier BURNS, »The Future of Ethnic Israel in Romans 11«, u: C. A. Blaising, D. L. Bock (ur.), *Dispensationalism, Israel and the Church. The Search for Definition*, Zondervan, Grand Rapids, 1992, 203-207.

²⁰ Usp. Gordon FEE, *The First Epistle to the Corinthians*, Eerdmans, Grand Rapids, 1987, 300-301.

²¹ Usp. Moshe WEINFELD, The Covenant of Grant in the Old Testament and in the Ancient Near East, *Journal of the American Oriental Society*, 90 (1970) 2, 184-203, 186-188.

u Egipat po hranu. Njima su se pridružila i nedaćom natjerana Josipova braća. Ispočетка oni Josipa nisu prepoznali, ali nakon što im se on dao prepoznati i Jakov i sva njegova obitelj doselili su u Egipat k Josipu, koji se u međuvremenu oženio Egipćankom i s njom stekao dva sina.

Kad Jakov pred svoju smrt blagoslivlja svoje sinove, on, zanimljivo ne blagoslivlja samo Josipa, nego i dva njegova sina (Post 48), ali u tome čini i nešto neuobičajeno. Blagoslov koji pripada prvorođencu Jakov prenosi Efrajimu, mlađemu sinu. Jakovljevi blagoslov u Postanku 48, 19, uvodi važan pojam, koji će se ponavljati u proročkom govoru. S hebrejskog na hrvatski taj je pojam preveden na različite načine: »Njegovo će potomstvo biti *mnoštvo*« ili: »Potomci će njegovi postati *mnoštvo naroda*« ili: »Njegovo potomstvo bit će *punina naroda*« ili: »Sjeme će njegovo biti *veliko mnoštvo naroda*.« Za našu argumentaciju ovdje, upravo je ovaj blagoslov Josipova sina Efrajima, potomka strankinje i još k tome drugorođenoga, vrlo zanimljiv, jer ukazuje na razloge zbog kojih Pavao nema problema izvrnuti Izraelovu anticipiranu eshatologiju. Po njoj, narodi su trebali doći k slavi obraćenog i obnovljenog Izraela. U Pavlovoj teologiji u Rimljanima 11, upravo je suprotan slučaj. Pavao čita ove čudne male obrate u Izraelovoj priči i interpretira ih kao namjerne, božanski vođene obrate, na koje Bog ima pravo i koje na kraju provodi da bi »sve spasio« (Rim 11, 32 usp. s Rim 9, 6-13). Tako i Izraelova povijest stalnog kršenja saveza s Bogom ukazuje na jednu važnu činjenicu. Iako je narod nevjeran, Bog ostaje vjeran svome savezu, Abrahamu i povlastici koju je obećao: da će njemu i njegovim potomcima biti Bog, a oni njegov narod (Pnz 29, 8-12). Kad bi Bog od toga odustao, smatra Pavao, ni pogani ne bi mogli biti sigurni u svoje spasenje. Zato Pavao inzistira da su Židovi »po evanđelju neprijatelji zbog vas, a po izboru ljubimci zbog otačca« (Rim 11, 28), a savez koji je Bog sklopio s Izraelcima na Sinaju, još uvijek je važeći, pa i u Rimu, u Pavlovo vrijeme, barem iz Pavlove perspektive, a ako već ne zbog vjernosti izabranog naroda, a to ipak zbog Božje vjernosti Savezu. Onaj koji je s njima sklopio savez, zna ih kao »narod tvrde šije« (Izl 33, 5), ali je ipak njih izabrao kao svoju »predragu svojinu« i uz to, tvrdi Pavao, čvrsto stoji (Izl 19, 5). S druge strane, njihov je jednostrani raskid saveza imao za posljedicu da su mnogi postali odlomljene grane, izvan saveza i zapravo *goyim* – narod bez Saveza (Rim 11, 17.20), *ne-narod* (Hoš 1, 9 i dr.).

3.2. Podijeljeni Izrael i povijest opraštanja

Bog je uporno hodio uz svoj nevjerni narod i kad su po uzoru na druge narode tražili sebi zemaljskoga kralja, jer im nije bilo dovoljno da ih vodi sam Bog. Prvo je Šaul, pa zatim David, zakraljevao izraelskim prijestoljem. Davidovu je krunu naslijedio njegov sin Salomon, koji se i sam na kraju odmetnuo, te mu je Bog zbog toga podijelio kraljevstvo (1 Kr 11, 11-12). Nakon Salomonove smrti, Jeroboama, bivšeg slugu koji je pobjegao u Egipat, proglasili su kraljem nad

deset sjevernih plemena, a Roboam, Salomonov sin i pravi nasljednik, ostao je s ostatkom: Judom i Benjaminom, te s dijelom Levijeva plemena (1 Kr 12, 21-24). Od tog se vremena, kako ističe Foakes Jackson, sjeverno kraljevstvo zove Izrael, Dom Izraelov, Dom Josipov, ali i Efrajim, i odnosi se na deset plemena, a južno se kraljevstvo zove Juda, Dom Judin, Benjamin ili Levi, i odnosi se na ostala dva plemena.²² To je važno imati na umu u čitanju teksta Poslanice Rimljanima. Pavao u Rimljanima 9-11 naglašava tu neposlušnost Židova (Rim 11, 30), ali gleda i drugu stranu: da je Bog uvijek ostao vjeran savezu s Izraelom, pa makar i samo kroz Ostatak: »Prema tome pitam: Je li Bog odbacio svoj narod? Ni u kom slučaju! Nisam li i ja Izraelac, potomak Abrahamov iz plemena Benjaminova? Nije Bog odbacio svoj narod« (11, 1). Zato u njegovoj misli »djelomično otvrdnuće Izraela« (Rim 11, 25) mora imati višu svrhu negoli samo kaznu za grijeh, buntovništvo i neposlušnost. Pavao je, izgleda, baš u tom uobičajenom ponašanju naroda našao objašnjenje i za novonastalu krizu Izraelova otvrdnuća s obzirom na naviještanje Radosne vijesti o Kristu. No isto tako on vidi i drugu stranu, da je nada u tome što Bog uvijek ostaje vjeran svome Savezu, jer je milostiv i jer ne može protiv svog obećanja. Zato se Izraelova povijest, kako smatra Drane, može nazvati i povijest opraštanja.²³ Pavao, citirajući Izaiju (Iz 59, 20), podsjeća da Bog nije zaboravio niti opovrgnuo svoj savez s Izraelom. Njihov će grijeh biti oprošten, a otvrdnuće je tek vremenito i djelomično (Rim 11, 25).

To se vidi i kad se dalje promatra povijest podijeljenog kraljevstva. Proroci koji prorokuju protiv Sjevernog kraljevstva, upozoravaju na Dan kad će ih Bog istjerati iz zemlje i uništiti, jer su prekršili Savez. I doista se ta riječ obistinila jer su Asirci konačno zauzeli Sjeverno kraljevstvo i 721. godine pr. Kr., a Izrael je izbrisan i nestao.²⁴ Judeja je, još neko vrijeme ostala pošteđena, ali su dvije stotine godina proroci, dajući primjer propasti Sjevernoga kraljevstva, nastavljali upozoravati da i Judi prijeti slična sudbina – propast zbog idolopoklonstva. Unatoč upozorenjima, dogodilo se babilonsko sužanjstvo. Novi dodatak na svoje zemlje Babilonci su nastavili zvati Judejcima, i do danas se zadržao taj naziv, uključujući inačice, od kojih je jedna (iz francuskog) Židovi. Judejci, samo djelomično prognani u Babilon, sačuvali su svoj nacionalni identitet. Bog im je čak i u progonstvu slao proroke koji ih nisu prestajali opominjati i donositi im nadu u ispunjenje obećanja povratka u vlastitu zemlju (Jer 29, 10-14).

Ako se prisjetimo Jakovljeva blagoslova, dogodilo se ono što je prorokovao: Efrajimovci su postali, kako ističe Murphy, *mnoštvo naroda, punina naroda, veliko mnoštvo naroda – melo ha-goyim*. Ipak, ispostavilo se da *goyim* u tome nije kompliment, nego je naziv za narod izvan saveza s Bogom. Tako bi se moglo zaključiti da je Jakovljeva blagoslov Efrajimu zapravo proročka najava da će

²² Usp. Frederick John FOAKES JACKSON, *A Brief Biblical History. The Old Testament*, New York, Cosimo, 2005, 123-127.

²³ Usp. John DRANE, *Uvod u Stari zavjet*, Zagreb, Matija Vlačić Ilirik, 2009, 311.

²⁴ Usp. Robert H. MOUNCE, *Ivanovo Otkrivenje – uvod i komentar*, Daruvar, Logos, 1997, 168.

postati *mnoštvo naroda*, ali izvan saveza s Bogom.²⁵ Međutim, to mnoštvo i dalje ostaje pod Božjom paskom pa i kad se odriče svojega izabranja i stapa s *goyim*, s ostalim narodima. U izgnanstvu prorok Danijel, sjećajući se Jeremijina proročanstva o povratku Judejaca u Jeruzalem (Dn 9, 1-2), moli Jahvu, te prvi put nakon mnogih stoljeća podijeljenosti kraljevstva čujemo molitvu, ne samo za dio Izraela, nego za cijeli Izrael:

»U tebe je, Gospodine, pravednost, a u nas stid na obrazu, kao u ovaj dan, u nas Judejaca, Jeruzalemaca, svega Izraela, blizu i daleko, u svim zemljama kuda si ih rastjerao zbog nevjernosti kojom ti se iznevjeriše« (Dn 9, 4-7).

Još jasnije Hošea odražava jezik Efrajimova mnoštva, ulijevajući nadu da će Bog zamilovati i Nemilu, da će Ne-narodu reći da je njegov Narod, a da će Narod njemu odgovoriti da je on njihov Bog (Hoš 8, 8.11.12.14). I Izaija koristi takav uključujući jezik te govori o izlječenju svega Izraela, o miru za one koji su daleko i one koji su blizu (npr. 57, 19), a Jeremija na svu ovu nadu stavlja pečat obećanjem da će »ispuniti dobro obećanje što ga dadoh domu Izraelovu i domu Judinu« (Jer 33, 14-26).

Ovakvu vrstu Božjeg obećanja može se prepoznati već u Ponovljenom zakonu:

»Kad te sve ove riječi, blagoslov i prokletstvo što ih preda te danas stavih, snađu, i ti ih uzmeš k srcu među svim narodima među koje te Jahve, Bog tvoj, bude protjerao, i obratiš se k Jahvi, Bogu svome, i poslušаш – i ti i tvoji sinovi – glas njegov iz svega srca svoga i iz sve duše svoje u svemu što sam ti danas naredio, tada će Jahve, Bog tvoj, vratiti tvoje izgnanike; smilovat će se tebi i opet će te sabrati između svih naroda među koje te bude rastjerao Jahve, Bog tvoj. Ako bi se koji izgnanik tvoj nalazio i na kraju svijeta, i odande će te sabrati Jahve, Bog tvoj – odande će te uzeti. Jahve, Bog tvoj, dovest će te u zemlju koju su posjedovali oci tvoji, da je ti zaposjedneš; učinit će te sretnijim i brojnijim od očeva tvojih. Jahve, Bog tvoj, obrezat će tvoje srce, srce tvoga potomstva, tako da ljubiš Jahvu, Boga svoga, iz svega srca svoga i iz sve duše svoje, i da živiš« (Pnz 30, 1-6).

Pavao bi upravo na temelju tih razmišljanja mogao tumačiti da Bog provodi svoj plan, kako bi se na kraju svima smilovao (Rim 11, 32).

3.3. Efrajim u fokusu Pavlovih suvremenika

U prvom stoljeću, Josip Flavije, židovski teolog i povjesničar, očito na tragu sličnu našem istraživanju veli: »Dva su plemena pod rimskom vlašću, a deset ih je ostalo iza Eufrata do današnjega dana. Oni su mnoštvo kojemu nema broja.«²⁶ Flavije piše povijest za Rimljane, ali je Židov, a kaže da su oni iza Eu-

²⁵ Usp. Todd J. MURPHY, *Pocket Dictionary for the Study of Biblical Hebrew*, Downers Grove, IVP, 2003, 102.

²⁶ Josip FLAVIJE, *Židovske starine*, knjiga XVIII; na engl. <http://penelope.uchicago.edu/josephus/ant-18.html> (23.02.2018).

frata *melo ha-goyim* – mnoštvo naroda bez Saveza. Eufrat, dakako, sjeverna je granica Božje Obećane zemlje. Iza nje je ostalo deset Izraelovih plemena. Očito je da je razmišljanje o izgubljenim plemenima bilo opće znanje u starome svijetu. Unutar Izraela dogodio se rascjep, toliko velik i strašan da su samo oni koji su bili u Judeji, samo potomci Jude, Benjamina i (djelomično) Levija sebe nastavili smatrati Božjim izabranim narodom. Rijetko se u novozavjetnim istraživanjima obraća pozornost na tu činjenicu, ali Celestin Tomić na to upućuje kada identificira da je Isus bio iz Judina plemena, Pavao kaže da je rođen u plemenu Benjaminovu, a Matej, Isusov učenik, imao je nadimak Levi, pa je vjerojatno iz toga plemena. Samo su ta tri plemena sačuvala sjećanje na Savez. Oni su vjerni Izraelov Ostatak.²⁷ Deset se Izraelovih plemena nepovratno pomiješalo s narodima. Isus, njegovi govori i govori njegovih sljedbenika pokazat će revoluciju koja je uzdrmala i naglavce postavila ondašnji židovski svijet i vjeru, te promijenila tijek povijesti Saveza neočekivanim obratom. Izrael je, primjećuje Mounce, toliko pomiješan s narodima, da ih Židovi više uopće ne zovu Izraelom, nego *goyim*.²⁸ Ali Isusova je služba da, kako je proročki najavio sam Kajifa, veliki svećenik, da »razasutu djecu Božju skupi u jedinstvo«. Bog svoju vjernost ne pokazuje samo vjernom Ostatku, koji je na kraju ipak sam nevjeran, nego sakuplja svu svoju nevjernu djecu po svijetu.

Odavde se priča razvija zanimljivim tijekom kakav potvrđuje ostvarenje Kajifinog proročanstva i židovske strahove: evanđelje se, nakon kratkog i ograničenog uspjeha u Judeji, neumorno širi prema »onima daleko«. Iako su Judejci bili prvi koji su primili Isusa kao Krista i iako su apostoli (njih Dvanaestorica!) bili Judejci, kršćanska je misija uskoro dosezala one koji nisu bili povezani sa samo ta tri plemena. Kad je nastao problem oko toga što napraviti s onima koji iz poganstva primaju vjeru da je Isus Mesija, Jakov, Isusov brat, čini se, razumio je da se ostvaruje obećanje o ponovnom podizanju doma Davidova, o povratku *goyim* (Dj 15; usp. i Jak 1, 1). Jakov kaže da je to ispunjenje obećanja, da će Bog sagraditi Dom Davidov, to jest, da će skupiti sva plemena.

Po tome bi riječi u Poslanici Efežanima bile sasvim pavlovske:

»Zato se sjećajte da ste vi некоć bili pagani po tijelu. Nazivali su vas neobrezanima takozvani obrezani – obrezani rukom na tijelu! Sjećajte se da ste u ono vrijeme bez Krista bili otuđeni od izraelskog građanstva, bez dijela u Savezima obećanja, bez nade i bez Boga u ovome svijetu. Ali sada, u Kristu Isusu, vi koji ste некоć bili daleko postali ste blizu krvlju Kristovom. On je, naime, naš jedini mir. On koji od dvaju naroda učini jedan time što pregradu koja ih je rastavljala – neprijateljstvo – sruši u svom tijelu, tim što uništi Zakon zapovijedi s njegovim odredbama, da od dvaju naroda stvori, u sebi, jednoga novog čovjeka,

²⁷ Usp. Celestin TOMIĆ, *Otkrivenje – komentar*, Zagreb, Provincijalat hrvatskih franjevac konventualaca, 1997, 148-149.

²⁸ Usp. Mounce, *Otkrivenje...*, 168.

²⁹ Usp. Craig R KOESTER, *Revelation and the End of All Things*, Grand Rapids, Eerdmans, 2001, 145; usp. Iv 11, 49-52.

tvoreći mir, i da oba u jednom tijelu pomiri s Bogom po križu – ubivši u sebi neprijateljstvo» (Ef 2, 11-16).

Znači, i ovdje je autor mogao podrazumijevati da evangelizacija pogana za-pravo znači i sakupljanje izgubljenih iz Božjeg naroda iz svih naroda. I uvod u Prvu Petrovu poslanicu bi tako bio više nego samo stari simbol za novu kršćansku zajednicu, jer se Petar obraća »izabranima, izgnanima i raseljenima u Pontu, Galaciji, Kapadociji, Aziji i Bitiniji« (1 Pt 1, 1), a to su, kako istiže Mounce, mjesta sjeverno od Eufrata, dakle, prebivalište izgubljenog Izraela.³⁰

Na sličan način (a valjalo bi nekad vidjeti koliko je upravo Pavlova interpretacija utjecala na ranu Crkvu) Pavao u Poslanici Rimljanima ističe da je Bog spreman uputiti milosrđe »prema nama koje je pozvao i od Židova i od pogana« (Rim 9, 21-25), referirajući se izrijeком potom upravo na proroka Hošeu i njegove riječi:

»Narod koji nije moj narod s pravom ću nazvati svojim narodom, i nedragu dragom, i tako će se dogoditi da će na istom mjestu gdje im je rečeno: Vi niste moj narod, s pravom biti prozvani sinovima živoga Boga« (Rim 9, 25-26; usp. Jer 3, 8 i Hoš 1, 9).

Pavao, kako istiže Staples, citira Hošeine riječi, pokazujući da Bog poziva svoje izabranike, Židove i pogane. Citat se u početku čini slučajan, kao da je Pavao samovoljno izvukao Hošeine riječi iz njihovog povijesnog konteksta da ih može primijeniti na pogane. No, ako se pazi na nomenklaturu i povijesne činjenice, postaje jasno da je Pavao povezao vjernike pogane s motivom *moj narod/ne-narod moj* koji proizlazi iz razmišljanja o Hošeinoj tradiciji. Strašna Hošeina poruka je da je Bog odbacio Sjeverno kraljevstvo i pustio ih da se miješaju s drugim narodima, tako da su postali ne-narod, ovdje se u svjetlu Božjeg milosrdnog djela u Kristu revidira, baš kako je to najavio Jakovljević blagoslov Efrajimu i kako su to uvijek iznova naviještali proroci. Kuća Izrael (Efrajim) asimilirala se među narode. Jedan dio Božje izabrane svojine, Efrajim, postao je »moj Ne-narod«, neizabrani narod, narod izvan saveza – pogani, *goyim*.³¹

3.4. Kako je, prema Pavlu, Bog ostao vjeran savezu

Pavao, dakle, ne bi bio tako radikaln u svom zaokretu od Židovstva, kako se to smatralo u prošlom stoljeću, kad neobrezane pogane identificira s pojmom »Ne-narod moj« koji je sad postao »Moj narod«. Zapravo on ostaje kod svog židovskog čitanja proroštva: Bog je obećao da će se *svi* Izraelci vratiti, da će biti otkupljeni od svoga otpadništva i *de facto* poganskog stanja. Zato povratak iz Babilona nije potpuno obećanje, već samo djelomično. I više od toga, u potpunom je procesu povratka Izraela, Bog osigurao spasenje i svih drugih naroda.

³⁰ Usp. Mounce, *Otkrivenje...*, 168.

³¹ Usp. Staples, *What Do the Gentiles...*, 381.

Tako vrijedi, baš kako to trijumfalno pleterom starozavjetnih citata izražava Pavao u Rimljanima 15, 7-13: Kroz spašavanje Efrajima, Bog spašava narode; kroz spašavanje naroda, Bog spašava Efrajima. Prema tome, misija Novoga saveza ne obnavlja samo sav Izrael, nego po Božjem planu ispunjava i obećanja dana Abrahamu da će svi narodi biti blagoslovljeni kroz njegovo potomstvo.³²

Razmatrajući ulogu Novog saveza kod Pavla, važno je uočiti da se Jeremijino proročanstvo u prvom redu, kako to primjećuje Kim, mora odnositi na obnovu cijeloga Izraela.³³ U 30, 3 Jeremija predviđa obnovu Saveza s Izraelom i s Judom. Dakle, ako Pavao smatra da je Novi savez (u tipu Jeremijinog proročanstva) ispunjen, on bi trebao očekivati čudesni povratak sjevernih plemena. Umjesto toga, Pavao je neobično opsjednut opravdanjem pogana i njih vidi kao ispunjenje Novoga saveza. To je, prema Bruceu, rješenje Pavlova otajstva u Rimljanima 11, 25: vjernici pogani (oni kojima je Zakon zapisan na srcima) dio su kuće Izraelove, ujedineni s vjernicima iz kuće Judine.³⁴

Kada Pavao Rimljanima kaže da će otvrdnuće jednog dijela Izraela trajati dok ne uđu »pogani u punom broju«, on govori o *plēroma tōn ethōn*, doslovno: »punina naroda.« To je vjerojatno, kako naslućuje Moo, upravo prijevod izraza *melo ha-goyim* – velikog Efrajimova mnoštva.³⁵ Tvrdnja da »Židovi nisu izabrani narod, nego da su samo dio izabranog naroda« mogla bi se i obrnuti – da su raspršenjem Efrajima svi narodi postali »principijeljene grane«, ako dakako vjeruju u Božju Radosnu vijest, kako to i govori Pavlova usporedba s maslinom.

Ako tako razumijemo diskusiju u Rimljanima 9-11, onda je Pavao obnovu pogana povezao sa spasom i to obje Izraelove kuće, što je ujedno i sredstvo spasenja za sve narode (Rim 11, 7.25). Pavao pokazuje da je uključivanje pogana u eshatološku *ekklēsiu* Novog saveza zapravo i ispunjenje Božjeg obećanja otkupljenja cijeloga Izraela. Kršćanska je crkva, dakle, u izravnom kontinuitetu, kako napominje Litwak, sa starim Izraelom.³⁶ Sintagma »Novi savez« ne bi onda služila odmicanju novoga od staroga, nego suprotno, Pismo uvijek kroz riječ »obnoviti« naglašava kontinuitet saveza (npr: 1 Sam 11, 14; Ps 51, 10), kako je to uočio Roth.³⁷

³² Usp. Jeremy COHEN, The Mystery of Israel's Salvation: Romans 11:25-26 in Patristic and Medieval Exegesis, *Harvard Theological Review*, 98 (2005) 3, 241-281, 252.

³³ Usp. Dongsu KIM, Reading Paul's καὶ οὕτως πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται (Rom 11:26a) in the Context of Romans, *Calvin Theological Journal*, 45 (2010) 2, 317-334, 321.

³⁴ Usp. Bruce, *Romans...*, 182-183.

³⁵ Usp. Moo, *Romans...*, 153-158.

³⁶ Usp. Kenneth D. LITWAK, One or Two Views of Judaism. Paul in Acts 28 and Romans 11 on Jewish Unbelief, *Tyndale Bulletin*, 57 (2006) 2, 229-249, 235.

³⁷ Usp. Andrew Gabriel ROTH, *Aramaic English New Testament*, USA, Netzari Press, 2012, 913-915.

Zaključak

Izrael je, kako smo vidjeli, a sažimlje Evans, višeznačan pojam, s nekoliko različitih referenci u Bibliji, pa može značiti neku od sljedećih opcija: (1) patrijarh Jakov/Izrael; (2) nacija sastavljena od Jakovljevih potomaka i pridošlica, odnosno svih dvanaest plemena Izraelovih, uključujući i Judeju; (3) Sjeverno kraljevstvo – deset plemena iz »doma Izraelova«, isključujući Južno kraljevstvo koje je »kuća Judina«; (4) povratnici u Judu nakon babilonskog izgnanstva.³⁸ Razlikovanje među ovim pojmovima moglo bi pridonijeti razumijevanju Pavlove tvrdnje da će se sav Izrael spasiti (Rim 11, 26), te razumijevanju načina na koji će se to dogoditi, ulaskom punog broja naroda, velikog mnoštva.

Očito je ključno pitanje, koje je istaknuo Staples, kako prvostoljetni Židovi (i Pavao posebno) koriste te razlike među pojmovima. Vidjeli smo da ih Flavije svakako ističe, koristeći izraze *Israelitēs* i *Israēlos* samo na početku Knjige Starina, ondje gdje se bavi predegzilskim i egzilskim razdobljem – i nigdje drugdje u svojem opusu. *Iudaios* se, s druge strane, u Flavijevu opusu nalazi 1190 puta. Nakon što su sjeverna plemena nestala sa scene povijesti, Flavije se ograničava na precizniju terminologiju koja se odnosi samo na južna plemena. On više ne govori o Izraelu, nego samo o Židovima. No, kada su svih dvanaest plemena u igri, Flavije jasno više voli sveobuhvatan pojam Izrael.³⁹ Izrael je entitet veći od Židova. *Iudaios* je nužno ograničen na potomke južnog kraljevstva, koji su protjerani u Babilon, a koji su se zatim vratili u svoju zemlju.⁴⁰ Taj se povratak samo dvaju plemena ne može smatrati potpunim ispunjenjem proroštva o povratku Izraela.

I kumranska se zajednica, kako evaluiira Staples, uglavnom uzdržavala od jednostavnog naziva Izrael. Zapravo, članovi su, čini se, bili svjesni svoga statusa kao zajednice koja se iz Izraela bira za odlučujući eshatološki rat. Radije su se identificirali kao vjerni skup unutar Izraela, Ostatak Izraelov.⁴¹ I narativni i mudrosni spisi pružaju izvrstan primjer apokaliptičkog očekivanja pan-izraelske obnove. Četvrta knjiga Ezrina 13, 40-47 očekuje eshatološku obnovu deset plemena još uvijek izgubljenih u izgnanstvu. Čak i primjeri iz ranog Isusova pokreta predlažu, smatra Staples, slična očekivanja. Isusov izbor Dvanaestorice, jasno anticipiraju pan-izraelsku obnovu.⁴² Houwelingen upućuje na spomen Samarijanaca u Luki, Djelima i Ivanu, što aludira na izgubljenu vezu sa sjevernim plemenima. I kasniji kršćanski spisi, kao Jakovljeva poslanica, rabe zanimljiv jezik povratka Izraela »dvanaestorim plemenima Izraelovim u dijas-

³⁸ Usp. Craig A. EVANS, Paul and the Hermeneutics of 'True Prophecy': A Study of Romans 9-11, *Biblica*, 65 (1984) 4, 560-570, 569.

³⁹ Usp. Staples, *What Do the Gentiles Have...*, 377.

⁴⁰ Usp. Evans, *Paul...*, 569.

⁴¹ Usp. Staples, *What Do the Gentiles Have...*, 376.

⁴² Usp. *isto*.

pori«, među narodima (heb. *b'ammeh*) (Jak 1, 1). Pa i Otkrivenje 7 inzistira na povratku svih dvanaest plemena Izraela, primjećuje Houwelingen.⁴³

Znači, nada duhovne obnove svega Izraela vjerojatno nije samo endemska u starozavjetnih proroka i u židovskoj apokaliptičkoj literaturi. Pavao – i ostatak Novog zavjeta – vjerojatno ukazuju na to da je Mesijin dolazak donio ispunjenje mnogih proročanstava o toj obnovi. Pavlova je poanta da njegova situacija u povijesti spasenja, u kojoj se spašava tako malo Židova, ne može konačno ispuniti očekivanja o budućnosti Izraela. Nešto više može se očekivati.

To se više vjerojatno može naći u riječi *ethnē* koja se često prevodi kao »pogani«. Tu riječ, kako ističe Scott, može se, međutim, prevoditi na jedan od triju načina, kao »svi narodi uključujući Izrael«, kao »narodi, osim Izraela« i iz toga proizlazeći »stranac«, što ne mora nužno ni značiti pejorativno »poganin«, tj. bezbožac, iako često jest.⁴⁴ Magda u svojoj evaluaciji korištenja *ethnē* u Poslanici Rimljanima tvrdi da Pavao zapravo uvijek termin koristi uključujući sve narode, a u prilikama kada želi izuzeti Izrael, onda to čini izriječom i dodatkom.⁴⁵ U Rimljanima 11, 25-27 Pavao objašnjava da će Izrael biti spašen kad *ethnē* uđu u punom broju. Unatoč lapidarnosti Pavlova jezika u ostatku poslanice,⁴⁶ konstruktivno je frazu *plērōma tōn ethnōn* doživjeti kao aluziju na Postanak 48, 19 gdje Jakov blagoslivlja Efrajima. To *plērōma tōn ethnōn* bi se dakle, kako zaključuje Staples, najbolje prevelo hebrejskim izrazom *melo ha-goyim* koji znači *mnoštvo iz narodā*, a to, interesantno, odražava Božje obećanje Abrahamu u Postanku (17, 4).⁴⁷

Pavao u velikome stilu, čini se, na stol stavlja sve svoje karte otkrivajući Božju tajnu: pogani primaju Duha koji je Jakovljevo proročanstvo za Efrajima – dakle, oni su Efrajimovo potomstvo, oni su Izrael, obnovljen kroz Novi savez. Rimljanima 11, 25-27 je Pavlov genijalni sažetak povijesti spasenja, koja, retroaktivno, kroz uspone – i još više kroz padove Izraela – radi na povijesti povratka sve Božje djece u Božje okrilje. Pavao pronosi silnu nadu, a vjerojatno i daje nazrijeti Božji spasenjski plan od samoga početka povijesti. Judino djelomično otpadništvo u trenutku pisanja Poslanice Rimljanima daje priliku za obnovu plemenā izgubljenih među poganima. Evanđelje se propovijeda svakome stvorenju. Nove su grane Božjom milošću pricijepljene na stari panj i to preko mladice, Krista, koja je isključila i postala »trs« koji daje život svima koji su na nj nacijepljeni. Taj pak novostečeni proces nacijepljivanja, vjeruje Pavao, daje nadu

⁴³ Usp. P. H. Rob van HOUWELINGEN, The Redemptive-Historical Dynamics of the Salvation of 'All Israel' (Rom. 11:26a), *Calvin Theological Journal*, 46 (2011) 2, 301-314; 307-308.

⁴⁴ Usp. Scott, *The Nations...*, 58-59.

⁴⁵ Usp. Magda, *Paul's Territoriality and Mission Strategy...*, 187-192.

⁴⁶ Pavao koristi isključivo Ioudaios u prvih 8 poglavlja jer mu je očito u fokusu misija onih koji su de facto vezani uz Judeju. Zanimljivo je da Izrael počinje koristiti u 9. poglavlju i to u svezi s Hošeinim citatom, konkretno, a u 10. poglavlju s nekim drugim proročkim tekstovima, da bi zaključio diskusiju govoreći o svem Izraelu u 11, 26.

⁴⁷ Usp. Staples, *What Do the Gentiles Have...*, 385.

da će i grane, jednom odlomljene zbog nevjere, moći biti ponovno pricijepljene – milost koja je u Pavlovo vrijeme i obraćenjem naroda iskazana Sjevernoj kući, jamac je i budućoj milosti prema sada neposlušnoj Južnoj kući.⁴⁸

Pavao bi kroz ovakvo čitanje Rimljanima 9-11 navijestao spasenje svih naroda i povratak Sjevernog kraljevstva kao isti događaj. Odatle za nj onda i proizlazi uzročno-posljedični odnos između žetve pogana i spasenja svega Izraela, kakav je opisan u Rimljanima 11, ali i posebno u Rimljanima 15, 7-12 kao cilj zajedničkog i sveobuhvatnog hvalospjeva.⁴⁹ To bi Pavlovo promišljanje moglo postati jedan lijep, nov temelj za pomirenje među narodima.

Irena Petrović* – Ksenija Magda**

Global Christian Mission and the Return of Ephraim: Some Exegetical Possibilities of Romans 11:26

Summary

The subject of this deliberation is the question about Paul's understanding of the expectation in Romans 11:26 that 'All Israel will be saved'. It is also to investigate how this relates to the earlier claim in the chapter about the 'coming in of the full number of Gentiles.' The blessing which Ephraim, Joseph's younger son from the marriage with a foreigner, received from his grandfather Israel, is connected with the history of Israel, the nation, and its Covenant with God. The use of some other prophetic eschatological utterances about Israel's return from captivity, a conclusion is being made, that through the contextualisation of these prophetic texts into his own missionary context and problem, Paul, understands his mission to the Gentiles as also a ministry to the lost tribes of Israel. These are now the 'great multitude' that has melted with nations, and only in the 'coming in' of the Gentiles – that is of the ethne, the nations – which is being conducted through the Gospel ministry to the ends of the earth, also 'all Israel' is being reached.

Key words: Romans, Covenant, Restoration of Israel, Israel, Gentiles.

(na engl. prev. Ksenija Magda)

⁴⁸ Usp. isto, 388; usp. Rim 11, 30-31.

⁴⁹ Usp. Ksenija MAGDA, Jedinstvo kao preduvjet kršćanskog poslanja. Misiološko čitanje Rim 15, 1-12, *Kairos*, 1 (2008) 39-51, 47-49.

* Irena Petrović, Mag. Teol., University of Zagreb, Centre for Protestant Studies, Address: Ivana Lucića 1a, HR-1000 Zagreb, Croatia; E-mail: irena.bolan@gmail.com.

**Ksenija Magda, Assis. Prof. of Biblical Theology; University of Zagreb, Centre for Protestant Studies, Address: Ivana Lucića 1a, HR-1000 Zagreb, Croatia; E-mail: ksenija.magda@tfmvi.hr.